

Rebelleren kan je leren

voorbeeld

Rebelleren kan je leren

Deep Democracy met kinderen en jongeren

Fanny Matheusen

Pelckmans Pro

© 2020, Fanny Matheusen en Pelckmans Pro
Pelckmans Pro maakt deel uit van Pelckmans uitgevers nv
www.pelckmansuitgevers.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Omslagontwerp: Studio Pelckmans uitgevers
Vormgeving: Crius Group
Illustraties: Shamisa Debroey – illustrator en striptekenaar
(<https://www.shamisadebroey.com/>)

D/2020/13955/31
ISBN 978 94 6337 243 5
NUR 840

pelckmanspro.be
pelckmanspro.nl

[pelckmansuitgevers.be](https://www.pelckmansuitgevers.be)

[PelckmansUitg](https://twitter.com/PelckmansUitg)

[pelckmansuitgevers](https://www.instagram.com/pelckmansuitgevers)

‘We are not here to fit in, be well balanced, or provide example for others. We are here to be eccentric, different, perhaps strange, perhaps merely to add our small piece, our little clunky, chunky selves, to the great mosaic of being. As the gods intended, we are here to become more and more ourselves.’

– Brené Brown

Inhoud

	Voorwoord: brief aan mijn kinderen	9
	Leeswijzer	13
	Inleiding: rebellie!	18
1	Deep democracy: de essentie	28
	1.1 10/10	29
	1.2 Wakker	30
	1.3 Gronden	32
	1.4 Het ZEBRA-model	33
	1.5 De dubbele boodschap van de zebra	38
2	De olifant in de kamer	41
	2.1 Werken met het potentieel	42
	2.2 De metaskills van een begeleider	45
	2.3 De meest gestelde vraag	48
	2.4 Begeleidersstijl	50
3	Rebellen	54
	3.1 Kinderen en jongeren futureproof!	55
	3.2 Mens worden of mens-zijn?	64

4	In actie!	86
	4.1 Een handvol tools	89
	4.2 En een zee van mogelijkheden om deze tools toe te passen	90
	4.3 Starten doe je zo!	105
5	Een web van verbinding	111
	5.1 Kijken naar je groep als naar een ijsberg	112
	5.2 De weerstandslijn	116
	TOOL INCHECKEN	123
	TOOL UITCHECKEN	125
	5.3 Inchecken: toepassingen	127
	5.4 Uitchecken: toepassingen	134
6	Samen sterk: besluiten nemen met rebelse wijsheid	136
	TOOL VIER STAPPEN VAN BESLUITVORMING	140
	6.1 Regels en afspraken	142
	6.2 Plannen maken	148
	6.3 Een wijze raad	152
7	Exploreren en evalueren	158
	TOOL GESPREK OP VOETEN	162
	7.1 Communicatiespelregels	164
	7.2 Toepassingen	165
	7.3 Praktische tips	168
	7.4 Voorbeelden van thema's voor een gesprek op voeten	170

8**Rebelse rellen: het conflict aangaan** 171**TOOL HET DAGELIJKS DEBAT** 173**TOOL LET'S TALK** 175

8.1 Het probleem is niet het conflict ... 177

8.2 Conflict en creatie 178

8.3 Het dagelijks debat 179

8.4 Een conflict tussen twee mensen: let's talk 185

9**De gouden generatie** 188**TOOL GOUDEN PIJLEN** 190

9.1 Geluksvogels?! 192

9.2 Gouden pijlen: gespreksritueel op
overgangsmomenten 194

9.3 Gouden pijlen: verhalen 197

10**Deep democracy is een kunde én een kunst!** 199

10.1 De begeleider is goud waard 200

10.2 Olifantenkwaliteiten 202

Nawoord: een onaf verhaal 206**Dankwoord** 210**Inspiratie en referenties** 211**Bijlage 1 Overzicht van tips bij de tools** 216**Bijlage 2 Leeftijdsgedifferentiatie en tweesporen-
mogelijkheid: voorbeelden** 220

Voorwoord: brief aan mijn kinderen

Lieve Aida, Milan en Arne,

Deze brief aan jullie bij het begin van dit boek vind ik zelf heel bijzonder. Jullie staan al zover in het leven dat je (bijna) klaar bent om je eigen weg te gaan. Mijn rol als moeder verandert, we hebben andere gesprekken en toch blijft de zorg. Die een andere zorg is geworden. En die voor mij steeds een zorg is geweest die niet alleen over jullie ging maar veel ruimer uitdeinde. Net zoals wat ik van jullie mocht leren, mij zoveel verder heeft gebracht dan alleen leren moederen. Daarom past het deze brief te beginnen met gouden pijlen. Aan jullie. Dank je om me te leren differentiëren want jullie zijn heel verschillende kinderen, differentiëren in zowel wat jullie willen eten als in hoe jullie gedrag te begrijpen. Dank om mij steeds te blijven respecteren ook al had ik het als moeder soms echt niet bij het rechte eind; dank ook om te tegen te spreken zodat ik dat kon beseffen. Dank om in mijn leven gekomen te zijn en mijn leven te verrijken met al wie jullie tegenkomen op je pad en al wat jullie tegenkomen aan wijsheid: ik ontdek en leer. Dank om de mooie mensen die jullie zijn en de schoonheid die jullie brengen in mijn leven. Dank ... om zoveel liefde met mij te delen!

Graag wil ik jullie ook een verhaal vertellen. Een verhaal dat voor mij aan het begin van dit boek thuishoort: 1986, een jonge meid van zestien zit aan een tafel in de bibliotheek van Leuven. Ze moet een werkstuk maken voor school en ze leest het rapport van de Club van Rome, *Grenzen aan de groei*, en ze huilt. De tranen toen waren tranen van verdriet en van boosheid. Verdriet om een voortijdige rouw: het afscheid nemen van een kindervens die toen al in me groeide: ik maakte daar en dan het besluit 'ik kan geen kinderen op deze wereld zetten'. Veel liefde heeft me gelukkig in het leven tot andere

inzichten gebracht ... En er waren tranen van boosheid: boosheid op de volwassenen omdat ze niets deden aan wat zo duidelijk gedaan moest worden. En zelfs in dat moment deden ze niets, ze liepen me gewoon voorbij, het was of ze mij niet zagen. Negeren is steeds het patroon geweest waar ik het het moeilijkst mee heb in de interactie met mensen. Want als je mij niet ziet, mij niet erkent in mijn diepste emoties, besta ik dan wel?

Ik denk dat veel kinderen vandaag jammer genoeg deze ervaring hebben. Niet alleen de klimaatjongeren die hun verdriet en boosheid ruimte geven door de klimaatmanifestaties. Maar vele jongeren in kwetsbare situaties die hun plaats niet vinden in hun gezin, op school of in het jeugdwerk of de jeugdhulpvoorzieningen. Jongeren die zich anders voelen als gevolg van hun huidskleur, hun andere culturele roots, hun lage socio-economische status, hun seksuele oriëntatie, hun ander geloof, hun leer- of ontwikkelingsstoornis, hun ietwat bijzonder levenspad. In deze sterk normatieve samenleving is er niet veel voor nodig om je anders te voelen. En zij stellen hun bestaansrecht ter discussie en gaan in het beste geval rebelleren (in andere gevallen afhaken, depressie, suïcide, ... in extremis).

Rebelleren is leven geven aan anders-zijn. Als we deze potentie kunnen zien, kunnen we heel wat leren van rebellen. En daar hebben jullie, mijn kinderen en ook vele andere kinderen met wie ik mocht werken, ook de innerlijke kinderen in volwassenen, mij lessen over geleerd. Er zit een enorm potentieel in dat rebelleren.

Maar even terug naar mijn verhaal van toen, ik was zestien, daar in die bibliotheek, net zoals jij, Aida, nu. De tijden zijn veranderd. Waar het toen nog veraf leek, zitten we er nu middenin (en in de tijdperiode waarin ik dit schrijf, de volle coronacrisis, zoals ze genoemd wordt) wordt het misschien eindelijk voor veel mensen duidelijk: we leven in de tijd van de grote ommekeer. Het is aan het gebeuren. Wat ik toen al wist, is zich aan het manifesteren. En tot voor kort sloten vele mensen hun ogen hiervoor. Lang behoorde ik, samen met jullie vader, tot een klein groepje mensen die erover lazen, spraken, die initiatieven namen, maar de groep is groeiende. En met wat er nu gebeurt is er zelfs een kans dat we uit die kritische massa breken en echt

mensen kunnen bereiken die helemaal nog niet wakker waren maar die nu ervaren: hoe blauw en zuiver de lucht kan zijn, hoe de natuur een plek is waar we mee hebben te connecteren om rust te vinden, hoe belangrijk de intermenselijke relaties zijn, hoe ...

Jullie leven in een heel bijzondere tijd, het is eigenlijk een groot avontuur. Er is heel veel mogelijk, heel veel dat kan en wil gebeuren. Maar net zoals met elk avontuur weten we niet hoe het gaat aflopen. En dat maakt mensen soms angstig, onzeker of geeft hen een gevoel van machteloosheid. Ook nu in die crisistijd zien we dat.

En toch zijn er andere mogelijkheden: we kunnen mensen ondersteunen in periodes van transitie door dit proces goed te begeleiden, niet alleen in termen van veranderen van gedrag maar vooral ook de innerlijke transformatie ondersteunen. En dat is graag wat ik jullie kinderen en jongeren wil schenken, met dit boek. Dat je volwassenen op je weg mag ontmoeten die niet opzijkijken, maar die je aankijken, die niet business as usual doen maar diep luisteren, die je niet in het wilde weg je weg laten zoeken, maar die je begeleiden op een compassievolle manier om jouw pad in het leven te vinden. Die volwassenen zijn zoals de olifant op de cover: ze zijn bij jou en ze geven je wat je op dat moment nodig hebt in het rebelleren. Het rebelleren dat hoort bij het opgroeien van kinderen en jongeren. En het rebelleren waar we als mensheid zoveel van kunnen leren. Want het bevat de zaadjes van wijsheid die nodig zijn om deze transitie als mensheid te maken. Rebelleer dus, kinderen van mij en ons en hopelijk ontmoet je af en toe een olifant met veel compassie, een sterk ontwikkelde intuïtie en een openheid naar creativiteit die voor jou een experimenteerplek creëert vanwaar je kunt uitvliegen.

Ik hoop dat iets van onze opvoeding dat voor jullie heeft gebracht, Arne, Milan en Aida, al zal het helemaal niet volmaakt zijn en had ik veel van wat ik hier heb geschreven, graag eerder in mijn leven al geweten en geleerd. Ik hoop dat het jullie – als volwassenen in wording – inspireert. En meer nog voel ik met dit boek dat ik het schreef voor alle kinderen en jongeren die recht hebben op een gezin waar ze gezien worden, een school die een laboratorium kan zijn en een plek waar zij met andere jongeren kunnen nesten.

Als we kinderen en jongeren hierin willen begeleiden, heb ik geleerd dat je dat niet doet door hen te veranderen, maar door aan je eigen verandering te werken. Het is geen rol als redder, waarbij je kinderen door het systeem redt of *remodelt*, hen verandert zodat ze ‘passen’. Het is de rol van de krijger, die met liefde en compassie in het leven staat, die zelf wakker aan de wereld is.

Dat heb ik geleerd uit de profetie van Shambala (in: Wheatley, 2012 en Macy 2016):

‘Shambala is een oud koninkrijk van wijze en bewuste mensen. Sommigen zeggen dat het zich bevond in wat we nu Afghanistan noemen, anderen zeggen dat het geen fysieke plek is maar een beschrijving van onze ontwaakte geest. Wat de bewoners van Shambala zo bijzonder maakt is dat ze geen angst kennen. Het zijn krijgers, uitgerust met bijzondere wapens: inzicht en mededogen. Goed getraind in het gebruik van hun wapens begeven ze zich in de wandelgangen van de macht om overtuigingen en handelwijzen te ontmantelen die het leven vernietigen. Het verhaal is een eeuwenoud verhaal, maar als je het hoort kun je evengoed aan vandaag denken: de profetie over de Shambalakrijgers luidt als volgt: “Er komt een tijd dat alle leven op aarde in groot gevaar verkeert. Grote barbaarse machten zijn verrezen, en hoewel deze machten hun rijkdom aan voorbereidingen besteden om elkaar te vernietigen, hebben ze veel met elkaar gemeen: wapens van een ongekend verwoestende kracht en technologieën die onze wereld vernietigen. Wanneer het zover is, wanneer de toekomst van het bewuste leven aan een zijden draadje hangt, zullen de krijgers van Shambala opstaan.”’

Elk van jullie kan zo’n krijger zijn!

Veel liefs,

Fanny, jullie krijger-moeder

Leeswijzer

Voor wie?

We hebben voor dit boek een focus gekozen: we spreken jou aan als begeleider, niet wetende of je in onderwijs werkzaam bent, in het jeugdwerk of ouder bent of misschien nog iets helemaal anders. In elk geval ben je aangetrokken tot dit boek. En hoewel wij een context afbakenen en in dit boek vooral toepassingen maken naar onderwijs, is het in het leven van kinderen en jongeren vaak helemaal niet zo afgebakend. Jongeren bewegen zich vlot tussen verschillende contexten. Als het over kinderen gaat, spelen ouders vaak een middelende rol tussen al deze contexten. Later doen jongeren dat zelf. Ze gaan om met de tegengestelde boodschappen, kiezen eruit wat hun uitkomt en schoppen soms tegen schenen omdat ze zich niet contextpassend gedragen. Afhankelijk van hun levenspad zullen bepaalde contexten voor jongeren aanvoelen als vrijplaatsen, als veilige nesten. In andere contexten voelen ze zich dan weer de vreemde eend in de bijt of uitgesloten.

Belangrijk is het als begeleiders om ons ervan bewust te zijn dat als we *deep democracy* meegeven in één context, dat veerkracht kan versterken in een andere context. Dat we jongeren leren te rebelleren vanuit empowerment en de connectie met hun eigen bronnen van leiderschap. Natuurlijk heeft dat gevolgen voor hen, voor ons als begeleiders en voor de context. En is het niet juist dat wat we willen? Wakkere jonge mensen die weerbaar zijn voor een wereld in transitie!

Jongeren zetten moeiteloos verschillende brillen op. Ik nodig jullie daarom actief uit om dit boek ook te lezen vanuit je eigen perspectief én veel andere mogelijke perspectieven. Als leerkrachten, ouders, jeugdwerkers, jongerenhulpverleners hebben we de taak om meer dan ooit present te zijn in het

leven van kinderen en jongeren. Als dat kan met begrip voor elkaars unieke lens waar we door kijken, kan dat kinderen en jongeren alleen maar ten goede komen. En voor alle duidelijkheid: we hoeven het niet met elkaar eens te zijn; we kunnen ook verbinden in verschil!

Ongetwijfeld zet dit boek je dus ook aan om de tools niet alleen mét kinderen en jongeren te gebruiken maar ook voor kinderen en jongeren: in gesprekken tussen ouders en school, tussen ouders en hulpverlening, in multidisciplinair overleg, op klassenraden, in de bredere familie. Gebruik de tools, kijk vanuit de filosofie van *deep democracy*. Het verrijkt jouw leven ongetwijfeld evenveel als dat van de kinderen en jongeren waar jij begeleider van bent.

Wat?

Het boek gaat over hoe wij als begeleiders jongeren een *life skill* kunnen aanreiken: het rebelleren. Rebelleren staat voor 'zich verzetten', 'opstaan tegen gezag en autoriteit'. Een rebel wil nieuwe waarden en normen installeren en gaat de strijd hiervoor aan. Rebelle is een reactie tegen onderdrukking, overheersing, economische crisis, bij rampen. Rebelle heeft een rechtvaardig doel en een juiste intentie.

Kinderen en jongeren gaan in hun ontwikkeling door fases van rebelle. Het is wat zij moeten doen om een gezonde volwassene te worden. Daarnaast is het zo dat in deze tijd de rebelse stemmen van jongeren ook een diepere laag hebben, namelijk van maatschappijverandering zoals de klimaatjongeren of zelfs de Syriëstrijders zou je zo kunnen zien. Binnen de groep kinderen en jongeren kun je dan nog specifieker oog hebben voor die jongeren die op bepaalde kruispunten staan waar ze niet gezien of gehoord worden door deze witte mannelijke heteronormatieve samenleving. Zij rebelleren hier ook tegen.

Rebelleren heeft vaak een negatieve bijklank, wat resulteert in stereotypering en zondebokken van mensen die hun stem laten horen. Die negatieve kijk op rebelleren is er niet binnen *deep democracy*, want daar gaan we uit

van de wijsheid van de minderheid, van de nee-stem, van de rebel. Mensen die nu rebelse zaken doen en die daarvoor soms uitgesloten of afgestraft worden, kunnen blijken de helden van hun tijd geweest te zijn. Zo was Rosa Parks in haar tijd een rebel en nu wordt ze als een held beschouwd. In onze geschiedschrijving worden veel rebellen, rebelse daden en rebellie niet beschreven die het huidige systeem niet uitkomt. Zelfs met terugwerkende kracht worden die stemmen niet gehoord of gezien. En er zijn ook stemmen die ‘te vroeg’ klinken.

Het verhaal

De rebellen zijn voor ons de zebra’s, die zebra’s die anders zijn, die een andere kant opkijken. Zij vallen op en dreigen de zondebok te worden. Als we verder kijken, beseffen we wel dat niet alleen zij anders of verschillend zijn, maar eigenlijk wij allemaal. Wij zijn allemaal zebra’s, allemaal verschillend, allemaal potentieel rebels. En dat rebels zijn is heel belangrijk in deze tijden waar empathie, verbeelding en lef zo nodig zijn. Die kwaliteiten heeft een rebel potentieel in zich.

De rebelse zebra’s durven zich echter maar te laten zien als er ruimte is voor hen om te spreken, om op te staan, om hun stem te verheffen. In dit boek zijn de olifanten de *space holders* voor die rebelse zebra’s: zij maken het mogelijk dat alle stemmen gehoord worden, de mainstream en de rebelse. Daarvoor zetten olifanten hun kwaliteiten in: compassie, superluisteren en intuïtie.

De olifanten in dit boek zijn de begeleiders van kinderen en jongeren in de drie belangrijke contexten waar jongeren vandaag gesocialiseerd worden, namelijk de drie O’s: ouders, onderwijs en omgeving.

Waar en wanneer?

Het ruimere kader voor dit boek is de blik op onze samenleving in transitie: we staan voor een grote ommekeer, het is een avontuurlijke tijd waarin we leven, een tijd van grote onzekerheid en hoop tegelijk. We verlaten de contouren van een industriële groeisamenleving en gaan naar een levensondersteunende samenleving die werkt als een complex ecosysteem. *Deep democracy* is een methode die heel bruikbaar is in die transitietijd en ze biedt tools die ons laten samenwerken op een manier die past bij de nieuwe samenleving waar we al met één voet in staan.

Hoe?

Dit boek laat begeleiders van kinderen en jongeren kennismaken met de rijke wereld en tools van *deep democracy* en wil hen inspireren om die tools te gaan inzetten en te onderzoeken wat het effect is bij kinderen en jongeren, bij zichzelf en in de samenleving. Het boek is bedoeld als een inspirerende praktijkgids: de verhalen komen uit de praktijk, de tools willen jouw praktijk inspireren en het boek wil graag een gids zijn in deze wereld in transitie! Als transitiepedagoge deel ik graag en genereus mijn ervaringen.

Voor de lezer

Je kunt dit boek lezen zoals het jou uitkomt en wat je ervan nodig hebt. Ik geef enkele tips.

- Weet je nog niets van *deep democracy*: lees dan zeker hoofdstuk 1 en weet dat dit boek een vervolg is op een eerder boek dat ik schreef over *deep democracy: Van zondebok naar zebra. Deep democracy: een nieuwe kijk op besluitvorming en conflicthantering*.
- Ben je vooral geïnteresseerd in de tools: daar lees je globaal over in hoofdstuk 4 en meer uitgewerkt met praktische toepassingen in hoofdstuk 5 tot 9. Kies wat je wilt doen en ga ermee aan de slag!
- Wil je geïnspireerd worden over mensbeelden die leidend kunnen zijn in de samenleving van morgen, duik dan in hoofdstuk 3.
- Ben je vooral nieuwsgierig naar jouw rol als begeleider in het geheel, lees dan hoofdstuk 2 en 10.

Ik koester de hoop dat dit boek te vinden zal zijn in de leraarskamer, op de vergadering van een leerlingenraad, in een jongerenadviescentrum of op de keukentafel thuis van al wie bij opvoeding en onderwijs betrokken is. Ik hoop dat dit boek je aanzet praktijken in *deep democracy* te exploreren en dat het jou in je kracht zet om op een andere manier naar kinderen en jongeren te kijken en met hen aan de slag te gaan.

Legende:

Verhaal uit de praktijk

Reflectievraag

Weetje

Tip

Inleiding: rebellie!

Ik maak me zorgen om onze kinderen en jongeren. Draai deze zin eens om: de kinderen en jongeren maken zich zorgen om mij. Ja, juist, is dat niet de boodschap Van Greta Thunberg, Anuna De Wever en duizenden jongeren met hen. 'We maken ons zorgen om de volwassenen en wat zij doen of eigenlijk niet doen. Zijn ze hun verstand verloren? Zien ze niet meer wat er belangrijk is? Nemen zij hun verantwoordelijkheid voor de zorg om ons en dus de zorg om deze planeet nog op? We moeten hen tot de orde roepen!'

Iedereen die vandaag bezorgd kijkt naar kinderen en jongeren en al de signalen die zij uitsturen of het nu klimaatpijbelen is, depressief worden, agressieve uitvallen doen, uit deze wereld weg willen, braaf zijn en zwijgen ..., nodig ik uit even naar zichzelf te kijken. Misschien de projectie weg te nemen en ons af te vragen: en wat zegt dat over ons, volwassenen?

Ik heb nagedacht waarom ik dit boek schreef en voor wie. En ik heb beslist om het te schrijven niet rechtstreeks naar de kinderen en jongeren maar wel naar alle jongvolwassenen en volwassenen die met hen werken rond leren en/in samenleven. Een van die contexten waar kinderen en jongeren dat doen en waar zij heel wat tijd doorbrengen, is het onderwijs. De verhalen in dit boek ontlenen we dan ook voornamelijk daar.

En het boek is geschreven voor al wie kinderen en jongeren begeleidt, omdat begeleiders een verschil kunnen maken. Een verschil in hoe deze jongeren in het leven zullen staan. En dat zou wel eens een enorm verschil kunnen maken voor het voortbestaan van deze planeet en alle levende wezens. En dat lijkt me ook onze verantwoordelijkheid nemen als volwassenen: een gids zijn voor onze kinderen en jongeren op hun pad en hen zaken aanreiken die ze nodig hebben in de wereld van morgen.

De grote ommekeer

Maar weten we wel wat zij nodig zullen hebben? De wereld staat op een kantelpunt. We maken van nabij een transitie mee naar een nieuwe samenleving. Die nog onbekend is. En dus roept dit moment ook erg veel angst en onzekerheid op. En omdat wij mensen daar niet van houden van nature, maar wel van voorspelbaarheid en comfort, grijpen we terug naar oude recepten om dat wat aan het *emerge*n is, te bezweren. Als transitiepedagoge denk ik dat dat niet werkt.

Een krachtige metafoor voor transitie is 'Van rups naar vlinder'. Als ik daar even mag op doorgaan, denk ik dat we in de fase van de verpoping zitten. We zijn een hoopje gel dat allang geen rups meer is, maar ook nog geen vlinder. Het is een heel spannende fase en tegelijkertijd zit daar ook het grote avontuur. Want als je zo'n nietszeggende bruine pop al eens in een boom hebt zien hangen, is het een complete verrassing als die kleurrijke vlinder zich daaruit ontvouwt. Een vlinder die in niets nog lijkt op de rups die hij ooit was. Want je maakt niet van een rups een vlinder door er vleugels aan te hangen; ze moet poppen. Het is dus een noodzakelijke fase. En ook is het duidelijk dat oude recepten niet werken, er ontstaat iets nieuws. En dat nieuwe vraagt om andere competenties dan wat het oude deed of kon. Een vlinder kan vliegen, een rups zal dat nooit kunnen, hoe mooie vleugels je er ook aan hangt.

Laat me die metafoor even vasthouden voor wat er vandaag met onze samenleving aan de hand is. Als we kinderen en jongeren willen voorbereiden op een mooie vlucht, moeten we hen die nieuwe competenties aanreiken. Voor mij is een van die competenties *deep democracy*, een methode voor inclusieve besluitvorming en conflictresolutie. Als je het mij vraagt heel erg nodig in de wereld van morgen. Als je kijkt naar de eerste sporen van die samenleving die nog verder vorm zal krijgen, tekenen een aantal zaken zich alvast af.

1. We zullen meer dan ooit van elkaar **afhankelijk** zijn om te overleven. Samenleven en werken wordt dus het nieuwe adagium: co- in plaats van auto-: cocreatie, cohousing, coworking, co-ouderschap in plaats van autonomie, autodidact, automaat ... Steeds meer leven we in een deeleconomie, hebben we ruilidentiteiten, leven en werken we flexibeler. Ook jongeren ontkomen hier niet aan. En hoewel de druk op zelfstandigheid en zelfverantwoordelijkheid er nog steeds is en dat ook de nodige psychische problemen veroorzaakt, is een groot deel van de jongeren in toenemende mate zich ook bewust van het collectieve aspect van samenleven en -werken en organiseren ze zich ook op deze manier, soms live, soms online in groepsverband. De klemtoon komt te liggen op het wij in plaats van het ik. De oude Afrikaanse wijsheid Ubuntu zei het al: *'Wij zijn en ik ben.'* Thich Nath Hanh verwoordt het krachtig: *'To be is to interbe.'* **Empathie** zal hierbij een sleutel zijn!

Als we als mensen hoe langer hoe meer afhankelijk van elkaar zijn en we zijn als mensen zo verschillend van elkaar, dan is de tweede voorspelling snel gemaakt ...

2. We zullen moeten leren omgaan met de spanning en het conflict die inherent zijn aan samenleven en werken. Zeker als de samenleving steeds **meerstemmiger** wordt. Superdiversiteit is een realiteit: mensen staan op verschillende kruispunten met hun eigen krachten en kwetsbaarheden. We zijn fundamenteel verschillend van elkaar, we kijken anders naar de wereld en wat er zich afspeelt. En dat op zich is geen probleem. Conflicten ontstaan pas als de ene kijk de norm wordt en er goed/fout gelabeld wordt, als er geen ruimte is voor het verschil en verschil een probleem wordt. Een meerstemmige samenleving vraagt van ons dat we het conflict omarmen. Net zoals in een meerstemmig muziekstuk elke stem gelijkwaardig is, de tegenstem van cruciaal belang is en niet elke stem evenveel aan bod komt. Polyfonie werkt alleen als er respect is voor elkaar en ieder eigen leiderschap opneemt: het **lef** heeft om te zeggen – of te zingen – wat gezegd moet worden. Soms loopt kunst al vooruit op wat in de onderbuik van de samenleving aan het groeien is. Meerstemmige, polyfone muziek ontstond – na een strenge periode van gregoriaanse

gezongen en eenstemmige muziek, eenvormig denken – in de zestiende eeuw.

Zo'n transformatie naar nieuwe manieren van zijn en doen, gaat niet netjes en rustig. Het brengt vaak chaos mee. Als mensen zijn we daar niet zo goed ...

3. We zullen moeten leren **leven met chaos en transformatie** in plaats van lineair vooruitgangdenken. De wetenschap is op dit vlak een hele sprong aan het maken. De kwantumkijk breekt door, ook in ons kijken naar het functioneren van mensen en/in groepen. Meer dan ooit beseffen we dat we deel zijn van een geheel en dat het geheel ook een eigen leven leidt. Dat er zaken *emmergeren*, los van elkaar, niet verbonden in een causaal verband, soms op verschillende tijd en plaats. Het is een wereld waarin verwondering thuishoort en ook een fundamentele onzekerheid of niet-weten bestaat. We hebben immers geen idee wat er uit de chaos zal ontstaan. We weten dat chaos en transformatie samen optreden, maar wat we kwijt zijn, mogelijk voorgoed, is het idee dat het altijd 'beter' zal worden. Het vraagt van ons als mensen heel wat **veerkracht en verbeelding**.

Als we deze uitdagingen in ogenschouw nemen, zou je denken dat we kinderen en jongeren heel wat te leren hebben. Mijn stelling is: nee, eigenlijk kennen zij het al. Wat we vooral moeten doen, is stoppen hen af te leren wat ze eigenlijk wezenlijk al mee hebben gekregen. Mensenkinderen zijn van nature empathisch, hebben verbeeldingsvermogen en lef. Op die fundamenteen moeten we verder bouwen met kennis, vaardigheden en vooral door hun bewustwording te prikkelen.

OUDE SAMENLEVING: INDUSTRIËLE GROEISAMENLEVING	NIEUWE SAMENLEVING: LEVENSONDERSTEUNENDE SAMENLEVING
<ul style="list-style-type: none"> • Wij zijn aparte entiteiten (ook los van de natuur) • We zijn onafhankelijk van elkaar; autonomie is een streefdoel • We staan in competitie met elkaar (en overheersen de natuur) • Macht OVER is wat je wil: controle, beheersing, onderdrukking als het moet • Lineair vooruitgangdenken 	<ul style="list-style-type: none"> • Alles is onderling verbonden; we kijken naar relaties • Interafhankelijkheid: cocreatie • Samenwerken is belangrijk (om te overleven) • Macht is steeds in relatie tot anderen, macht MET • Nieuwe manieren van werken emergeren met onzekere uitkomsten
Mechanische kijk: zeventiende-eeuwse wetenschappen	Kwantumkijk: nieuwe wetenschappen en oude wijsheid

Tabel 1. Deep democracy inspireert zich op de kwantumkijk.

Als we *deep democracy* aanleren aan kinderen en jongeren, ijveren we voor een mensbeeld waarin drie elementen van belang zijn:

- empathie: de homo empathicus;
- verbeelding: de homo ludens;
- lef: de homo animoso.

Het zijn de basisbouwstenen voor wat mensen nodig zullen hebben in de samenleving van morgen. Het zijn voor mij de antwoorden op wat er nodig is voor mensen om de grote ommekeer te ‘overleven’, een andersoortig survivalpakket, nu het gaandeweg steeds duidelijker wordt dat we de klimaatdreiging niet zullen stoppen, dat er geen enkele dag zonder oorlog is, dat het geluk ongelijk verdeeld is. Dat is geen doemdenken, geenszins: het vraagt net dat we stevig werken aan onszelf en aan/in de wereld. Meer nog dan alle

